

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Π Ρ Ω Τ Ο

ΜΑΚΡΙΑ, ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ του τρενου, ακούστηκε η ατμομηχανή να ξεφωνίζει σαν υστερική. Έξω, η γη του Δέλτα στραφτάλιζε κάτω από το φεγγάρι. Μαύρη σιλουέτα σε φόντο ασημί: μια γκαμούζα σκυμμένη πίνει από το κανάλι. Δεντροστοιχίες από ευκάλυπτους και πιο κάτω άλλες με συκομουριές. Πλάι σ' ένα χαμηλό χτίσμα κάτι γαζίες, γύρω τους το χώμα είναι περιχαρακωμένο με κοντή πεζούλα από πηλό. Τόπος προσευχής, αλώνι ή τάφος; Άνθρωποι δε φαίνονται, τα χωριά λουφάζουν σκοτεινά και δίχως κίνηση. Μόνο οι χουρμαδιές, λυγρές κι ολομόναχες, ξεπετάγονται μέσ' από τα λασπόσιτα και σαλεύουν ψηλά το σπαθωτό τους φύλλωμα σα λοφίο θυμωμένου τσαλαπετεινού. Στο Νταμανχούρ, πίσω από το τζάμι του παράθυρου, παρουσιάστηκε το φεγγάρι, κι από τότε τρέχει μαζί μας. Χάνεται, ξανάρχεται, το ιλαρό του πρόσωπο χαμογελά και σωπαίνει, κάνει πως θα περάσει πάνω από την αμαξοστοιχία κι ύστερα μετανιώνει και μένει πίσω, σα να βαρέθηκε όλους εμάς που μερμηγκιάζουμε τρέχοντας απάνω κάτω στην καφεδιά κοιλάδα, κυνηγώντας, κυνηγημένοι από πάθη, ευγενικά ή πρόστυχα, μα ποιος θα

κάνει το ξεδιάλεγμα, με ποια τσιμπίδα, μέσα σε ποιες στάχτες;

«Βα-σίι...λη! Γα-ρέεε...λα! Βα-σί-λη Γα-ρέ-λα», λένε από κάτω μου οι ρόδες, καθώς ο μηχανικός βάνει τα δυνατά του για να φτάσουμε με λιγότερη καθυστέρηση. Ο νους μου καρφώθηκε στο Βασίλη. Αν βρίσκεται στην Αλεξάντρεια, τα πράματα είναι απλά, θα τον ρωτήσω. Τι συμφέρον έχει να μου κρύψει την αλήθεια; Ποια φίλια, ποια πίστη, ποιαν αλληλεγγύη θα βάλει πάνω από τον αγώνα; Μόνο να βρίσκεται στην Αλεξάντρεια. Ο Φάνης δεν ήταν σίγουρος. Διάβαζε και ξαναδιάβαζε το σημείωμα. «Μα τι θέλει να πει εδώ χάμου; Ο Γαρέλας πρέπει να βρίσκεται στην Μπεγκάζη, με το Όγδοο Τάγμα, πώς τον αφήσαν κι έφυγε;»

Σιγά σιγά ο αέρας μέσα στο βαγόνι άλλαξε· έρχονται τώρα κάτι μυρωδιές υγρές, φαρίλα και βούρκος. Κοντεύουμε. Θα είναι καμιά ώρα που περάσαμε το Νταμανχούρ, εξήντα χιλιόμετρα, όπου να 'ναι φτάνουμε. Η ατμομηχανή ξανασφυρίζει, απειλητικά. Παρουσιάζεται ένας τσαλακωμένος άνθρωπος με στολή κλητήρα: «Σίντι Γκάμπερ», μου λέει επίσημα. Ξέρω, είναι η στάση, πέντε λεπτά πριν απ' την Αλεξάντρεια, εκεί λογαριάζω να κατεβώ. Αυτός μ' εξετάζει, τα μούτρα του παίρνουν όλο και διαφορετική έκφραση: αυστηρή, φοβισμένη, χαμογελαστή. Άξαφνα μου κάνει μια χαιρετούρα από την κοιλιά στο κούτελο και πάλι στην κοιλιά, με φωνάζει και «μπέη»· κατόπι κοιτάζει το δίχτυ πάνω απ' το κεφάλι μου. Δεν έχω αποσκευές, πακέτα, μήτε καν εφημερίδες. Βγάζω και του βάζω στο χέρι δυο γρόσια, το μπαξίσι του. Χαιρετάει με υπόκλιση, ξανακοιτάζει το δίχτυ να το μαλώνει, και φεύγει. Στο διπλανό, χτυπάει δια-

κριτικά την πόρτα: «Σίντι Γκάμπερ στείσιον», λέει τώρα στ' αγγλικά.

Σηκώνομαι και κάνω πως πηγαίνω στην τουαλέτα. Το τρένο κόβει μαλακά τη φόρα του, στους διαδρόμους η σκόνη στροβιλιίζεται, μακριά το φεγγάρι τρέχει πάνω από μια λεία κι αστραφτερή έκταση, δεν είναι η θάλασσα, ίσως είναι η λίμνη, τα έλη; Υποχωρώ στα βαγόνια της τρίτης θέσης. Δρασκελώ μπόγους, καφάσια, οι επιβάτες όρθιοι ετοιμάζονται, μιλούν όλοι μαζί με μεγάλες χειρονομίες, μαζεύουν τις κλεμπίες στα σκέλια, τις στριφώνουν μέσα στην παλάμη και τις σηκώνουν ψηλά για να κινούνται πιο ελεύθερα. Μια μπόχα ιδρώτα, κρεμμυδίλας και σκόνης. Κάτω από τα πόδια μας κυλούν γδούποι, σέρνονται αλυσίδες. Προχωρώ με κόπο και φτάνω στον εξώστη του τελευταίου βαγονιού. Με τους λαθρεπιβάτες και τους ανυπόμονους σαλτάρω κι εγώ μέσα στη νύχτα. Το φαναράκι του τελευταίου βαγονιού απομακρύνεται αργά, κόκκινο σ' εκατό μέτρα σταματά. Αφήνω τους άλλους να με προσπεράσουν, μερικοί φεύγουνε κόντρα, σκουντουφλώντας πάνω στις τραβέρες, μέσα στα σκοτεινά.

Δρασκελώ τις ράγιες. Τα κάγκελα είναι από μπετόνι. Κάπου θα βρεθεί κανένα σπασμένο, υπομονή. Δεξιά μου ακούω την κίνηση του δρόμου, βλέπω λιμουζίνες να γλιστρούν με σβησμένους φάρους, κι η άσφαλτος αστράφτει στο φως του φεγγαριού. Αριστερά φαίνονται φυτείες, καλαμπόκια ή ζαχαροκάλαμα. Εκείνες οι καμπούρες με τα κρεμασμένα χέρια σίγουρα είναι μπανανιές. Και να το κάγκελο, τριάντα μέτρα από το κόκκινο φαναράκι έμεινε ο σιδερένιος του σκελετός, μια σκουριασμένη βέργα που κάνει κοιλιά. Γλιστρώ εύκολα, πατώ στο πεζοδρόμι της λεωφόρου Αμπουκίρ. Σαν τους λαθρεπιβάτες, γυρνώ τη ράχη στο σταθμό. Πιο

κάτω ανάβω τσιγάρο, χώνω τα χέρια στις τσέπες και περνώ στο αντικρινό πεζοδρόμι. Ύστερα, κάνω ξαφνικά μεταβολή κι ανεβαίνω το δρόμο τραβώ για το νοσοκομείο. Στην άλλη πλευρά της λεωφόρου, τα χαμηλωμένα φώτα και η κίνηση του σταθμού, οι σκιές που συνωστίζονται, τα ταξιά που κορνάρουν και βάζουν εμπρός, ποια σχέση έχουν μ' ένα νυχτερινό διαβάτη που ήσυχα πηγαίνει σπίτι του;

Την Αλεξάντρεια δεν την ήξερα καλά κι όμως η μάνα εκεί γεννήθηκε, εκεί την παντρεύτηκε ο πατέρας και την έφερε νιόνυφη στην Κηφισιά. Αλλά τι να μου κάνει ένας μήνας, πέρυσι το φθινόπωρο; Για να γνωρίσω μια τέτοια πόλη εγώ χρειάζομαι μήνες, πολλές μέρες αδειανές. Να τριγυρνάω άσκοπα, να παίρνω δρόμους που δεν ξέρω πού βγάζουνε, να κάνω ανακαλύψεις: μια εσωτερική αυλή με μπλε μαλτεζόπλακες, τα σχέδια μιας ξεγοφιασμένης καγκελόπορτας, ένα μικρό τζαμί με κίτρινες και τριανταφυλλίες ραβδώσεις σαν ποδοσφαιρική φανελίτσα, και πλάι του ένα δέντρο με γυαλιστερό κορμό και φύλλωμα γεμάτο δεκοχτούρες. Να στέκομαι μπρος σε παλιές πόρτες, να διαβάζω χρονολογίες σκαλισμένες στην πέτρα ή το ξύλο και να ρεμβάζω: Αυτό δεν το 'πιασε η μεγάλη πυρκαγιά, τούτο χτίστηκε τη χρονιά που γεννήθηκε η μάνα... Ν' ακούω τις ονομασίες των δρόμων, κι η φαντασία μου να παραπατάει από τον κόσμο του Ηρόδοτου και του Πλούταρχου στον τωρινό των τοκογλόφων και των βαμπακάδων. Να μπαίνω σε μεγάλα ξεπεσμένα καφενεία, με τους καθρέφτες που διαφημίζουν μάρκες κρασιών και κονιάκ και δυναμωτικών, ξεχασμένες σήμερα, με τη μυρωδιά του τουμπεκί χωμένη βαθιά στις βουλιαγμένες φάθες των καθισμάτων, στις σπαραγμένες τσόχες των μπιλιάρδων, στις κασετίνες με το τεμπεσίρι και

τα σφουγγαράκια, με τη φωνή του γκαρσονιού, συρτή και διαπεραστική, που δίνει τις παραγγελίες ρωμαίικα... Κι ακόμη πρέπει να έχω ελευθερία, να πηγαίνω μέσα στον κόσμο, στους εργατικούς, στο λιμάνι, στα παζάρια, στα σπίτια τους, στα εργοστάσια και τα κέντρα, μέσα στα φώτα, μέσα στο φως. Εγώ το μήνα τον πέρασα κλεισμένος σ' ένα ισόγειο, κάτι σαν κοινόβιο ή κολεχτίβα για ναυτεργάτες, στη στάση της Κλεοπάτρας, πάνω στην Κορνίς. Τα βράδια έβγαινα για τις συνεργασίες με τους συντρόφους, αλλά κανονίζαμε συνάντηση μόνο σε μέρη όπου μπορούσα να προσανατολιζομαι ή να θυμάμαι τα ονόματα των δρόμων τους. Τα γνώρισα λοιπόν βιαστικά, νύχτα, και με το νου δοσμένο στα μεγάλα νέα που μεταδίναν τα ραδιόφωνα, τη μάχη του Αλαμείν, την υποχώρηση του Ρόμμελ. Πιο ανατολικά, στη λεωφόρο Αμπουκίρ, βρισκόταν το Ελληνικό Νοσοκομείο. Πέρασα εκεί μέσα δέκα μέρες, το Γενάρη. Μήτε κι αυτή τη φορά σκέφτηκα να ρωτήσω αν ζούσαν τίποτα συγγενείς της μάνας, ξαδέρφια και μικρανίψια της. Ήξερα μόνο πως κάπου στο Ράμλι, στη γειτονιά του Προφήτη Ηλία έπρεπε να φάξω, αν τ' αποφάσιζα.

Και τώρα, τρίτη φορά, πάλι παράνομος, πάλι φθινόπωρο, και νύχτα. Έκανα ήσυχα το δρόμο μου ως το νοσοκομείο. Απ' το πορτάκι των Αγίων Θεοδώρων γλίστρησα στον περίβολο και, βαδίζοντας τοίχο τοίχο, έφτασα στην πτέρυγα του προσωπικού. Σύνδεσμός μας ήταν ένας μάγερρας, μεσόκοπος και παχύς, λιγάκι σαστισμένος, αλλά πολύ πιστός σύντροφος.

— Ντέε! ξαφνιάστηκε σα με είδε μπρος του και μ' έσπρωχνε με την κοιλιά σ' ένα σκοτεινό διάδρομο. Σε είδανε όταν έμπαινες;

Τον καθησύχασα, του είπα πως μήτε οι χαφιέδες του σταθμού πήρανε χαμπάρι πως έφτασα, και ρώτησα αν λειτουργούσε πάντα το κοινόβιο στην Κλεοπάτρα.

— Τρέχα, μου κάνει. Ίσα που προφταίνεις τη Χήρα. Στις δέκα έχει ραντεβουδάκι.

ΧΗΡΑ ΛΕΓΑΜΕ ΚΑΠΟΙΟ ΘΑΝΑΣΗ, πρώην ναυτεργάτη, τώρα δίπο Α, με μακρουλό πρόσωπο ρυτιδωμένο, «σαν της κλαμένης χήρας». Δε σταματούσε να γκρινιάζει, όλα του φταίγανε, μα κανείς δεν του παράβγαινε στην πρωτοβουλία και στη σβελτάδα. Γλιστρούσε σα γάτος, εκεί που τον είχες μπρος σου τον έχανε: σε λίγο παρουσιαζόταν με σκυμμένο κεφάλι και κρυφά σου πάσερνε αυτό που νόμιζες των αδυνάτων αδύνατο να βρεθεί στην Αλεξάντρεια: ένα σωληνάριο κορέκτορ για τον πολύγραφο, ένα ρετάλι σκωτσέζικο για χειμωνιάτικη κοστουμιά, σταγόνες Μερκ για στομαχόπονο. Τα έκλεβε, τα δανειζόταν, τ' αγόραζε; Ποτέ δεν έλεγε. Άλλο περίεργο: Αυτός ο ασκημομούρης καταχτούσε τις γυναίκες με την ντουζίνα, δεν πρόφτανε να τρέχει στα ραντεβού: παραμάνες, γκουβερνάντες, δασκαλίτσες, καμαριέρες, Γραικιές και ξένες.

Μου άνοιξε ο ίδιος, ήταν με τα πολιτικά. Στ' αλήθεια ετοιμαζόταν για ραντεβουδάκι. Με πήγε μέσα, στην τραπεζαρία: ο Φωτερός κάτι διάβαζε σκυμμένος.

— Νίκο, για δεσ, ήρθε ο Σιμωνίδης, είπε η Χήρα.

— Σαν τα χιόνια, λέει ο άλλος δίχως να σηκώσει τα μάτια.

Θα μ' είχε καταλάβει από τη φωνή όταν μιλούσα στην πόρτα με το Θανάση. Γύρισε και με κοίταξε από την κορφή

ως τα νύχια. Η φαλάκρα του είχε μεγαλώσει και γυάλιζε κάτω από το γυμνό λαμπιόνι.

— Θα μείνεις καιρό; μου λέει στυφά, ξαναφέροντας τη ματιά του πάνω στο χαρτί.

Η Χήρα κάθισε. Μας κοιτούσε.

— Θα την αφήσω μπουκάλα, είπε για τη γυναίκα τού ραντεβού. Καλό θα της κάνει. Εξόν και δε με θέτε.

— Κάτσε, μωρέ Θανάση. Τα σπουδαία που έχουμε να συζητήσουμε, έκανε με μισό στόμα ο Φωτερός.

— Ο Γαρέλας βρίσκεται στην Αλεξάντρεια; ρώτησα.

— Ποιος, ο Βασίλης; Από πού έρχεσαι;

— Από το Κάιρο, αποκρίθηκε για λογαριασμό μου η Χήρα.

— Το Φάνη τον είδες; ξαναρώτησε ο Φωτερός.

— Αυτός μ' έστειλε. Ως το μεσημέρι βρισκόμαστε μαζί.

— Και δεν ξέρει ο Φάνης πως ο Γαρέλας δεν μπορεί να κουνήσει από την Μπεγκάζη; Τι κουβέντες είναι αυτές;

— Τους έχουν σαν αιχμάλωτους, εξήγησε η Χήρα. Αιχμάλωτοι που φυλάγουν αιχμάλωτους.

— Άσ' τον, μωρέ Θανάση, να δούμε τι θέλει, τον έκοψε ο Φωτερός.

Αυτά όλα τα ήξερα, μα το σημείωμα που είχε πάρει ο Φάνης μιλούσε σάμπως να βρισκόταν ο Γαρέλας στην Αλεξάντρεια. Φυσικά, είχαμε καταλάβει στραβά. Εγώ δηλαδή, γιατί ο Φάνης από μιας αρχής είπε πως αυτό ήταν αδύνατο. Αλλά πώς γίνεται καμιά φορά κι οι επιθυμίες λοξοδρομίζουν την κρίση μας.

— Έτσι μας φάνηκε από κάποιο σημείωμα, είπα φορτώνοντας το μισό λάθος στο γραμματέα της Οργάνωσης, για να ξεμπλέξω από το Φωτερό.

Τ' ασπράδι των ματιών του γυάλιζε τώρα όσο κι η φαλάκρα του.

— Και κουβαλήθηκες από το Κάιρο γιατί... νομίσατε; ρώτησε σαρκαστικά.

— Όχι γι' αυτό. Ήρθα ν' αναλάβω τον τομέα της Διαφώτισης. Έχω και σημείωμα, είπα, κι έβγαλα μέσα από το λουράκι του ρολογιού μου το πληρεξούσιο, γραμμένο από το Φάνη σε τσιγαρόχαρτο. Πάντως, συνέχισα, επαφή με το Γαρέλα στην Μπεγκάζη έχουμε, έτσι;

— Γιατί τον θες;

Ο Φωτερός βαστούσε όλο το Στόλο, Πολεμικό κι Εμπορικό. Τη σύνδεση με την Μπεγκάζη την κάνανε ναύτες. Είχε λοιπόν διπλά το δικαίωμα να ρωτάει. Αλλά δε θα του έλεγα, δε θα έλεγα σε κανένα. Ο Φάνης ήταν κατηγορηματικός: «Για μας το θέμα έκλεισε. Γίνηκαν σοβαρά σφάλματα, επιβάλαμε βαριές κυρώσεις, τέρμα. Εσύ τώρα έρχεσαι να σκαλίσεις την υπόθεση από την αρχή. Κι αφού σου λέω πως αυτό είναι αντικανονικό, εσύ επιμένεις. Έστω, αλλά με δική σου ευθύνη, σε ειδοποίησα. Θα φας τα μούτρα σου, Σιμωνίδη, ξανασκέψου το».

Αλλά εγώ είχα πάρει την απόφαση: Θα πλήρωνα όσα όσα για να ξεδιαλύνω το μυστήριο. Δε με κινούσε απλή περιέργεια, μήτε προσωπική εμπάθεια, όπως είπε σε μια στιγμή θυμωμένος ο Φάνης. Ήταν μια δίψα να γνωρίσω, να καταλάβω, ένα πάθος επιστημονικού ερευνητή. Τα γεγονότα του Ιουλίου, που κατάληξαν στη διάλυση της Δεύτερης Ταξιαρχίας, δεν τα είχα ζήσει: βρισκόμουν στην Τρίπολη της Συρίας ακόμα, επιστρέφοντας από τον Ευφράτη. Η πρώτη εξήγηση που μας ήρθε από την Παλαιστίνη ήταν για τα πανηγύρια, δε χόρτασε κανένα μας: «Φασίστες, κρυφοί και φα-

νεροί, Έλληνες και Άγγλοι, παίρνουν το αίμα πίσω, από τη μεγάλη τους ήττα του Μάρτη». Αυτό δεν εξηγούσε τίποτα, ήταν σύνθημα για πλατιά κατανάλωση. Αργότερα όμως ήρθαν περισσότερα στοιχεία: πώς βασανίζονταν οι συνάδελφοι στις αγγλικές φυλακές, η διαταγή του υπουργού των Στρατιωτικών να μη στέλνονται πια εκεί Έλληνες φαντάροι, η επιμονή του διοικητή της Ταξιαρχίας να στείλει κι άλλους, ξέροντας καλά πως αμέσως θα παρουσιάζονταν στην αναφορά επιτροπές διαμαρτυρίας. Σύγκρουση αρμοδιοτήτων, διπροσωπία του υπουργού ή θελημένη υπόσκαψη του κύρους του από το διοικητή; Αυτά θα τα ξεκαθάριζε μια μέρα... η Ιστορία. Ας τα χαρακτηρίσαμε παγίδα, προβοκάτσια ή ρεβάνς, για να μην μπλέκονται στα πόδια μας η ουσία ήταν αλλού: Γιατί να μας ξεφύγει ο έλεγχος, γιατί επιτρέψαμε στους φαντάρους να γεμίσουν τα οπλοπολυβόλα, να κακοποιήσουν το διοικητή, να καταλύσουν τις Αρχές; Μήνες και μήνες φωνάζαμε: «Προσοχή, επαγρύπνηση, αυτοί αφορμή γυρεύουν για να διαλύσουν τον απελευθερωτικό στρατό», και τώρα; Ήταν, βέβαια, η ενέδρα που έστησαν μερικά κατακάθια, χαρτοπαίχτες, χασικλήδες και κίναιδοι, οργανωμένοι από φασίστες της Στρατονομίας, ήταν κι η δολοφονία του Πυγμαλίωνα... Κι ύστερα; Έτσι ξεφεύγει ο έλεγχος από τα χέρια δοκιμασμένων αγωνιστών, του Ανθρωπάκι και του Γαρέλα, που βρίσκονταν στα πιο υπεύθυνα πόστα της Καθοδήγησης; Στη σύσκεψη, όπου γίνηκε απολογισμός των γεγονότων και δόθηκε βαριά μομφή στους δυο αυτούς συντρόφους, πάλι δεν μπόρεσα να παρευρεθώ: με τραβολογούσαν οι Εγγλέζοι στο σιδηροδρομικό φυλάκιο της Χάιφας. «Ιστορική αναγκαιότητα», είπε, όπως έμαθα, στην απολογία του τ' Ανθρωπάκι. «Πες καθαρά πως την πατήσαμε,

αδερφέ! τον έκοψε ο Γαρέλας. Πατήσαμε την πεπονόφλουδα σαν ατζαμήδες, τελείωσε. Η αγανάχτηση των φαντάρων, σωστά; μα κι εμείς χάσαμε τον έλεγχο, τα θωρακισμένα των Εγγλέζων μας περικύκλωσαν, καταθέσαμε τα όπλα, μας τα πήρανε, και πάει, τη διαλύσανε τη Δεύτερη. Να παραδεχτούμε τις ευθύνες μας στο ακέραιο», κατάληξε συντριμμένος. Περίμενε, το λιγότερο, διαγραφή.

Αλλά γιατί να μας ξεφύγει ο έλεγχος; Αυτό ρωτούσα το Φάνη όταν συναντηθήκαμε στο Κάιρο. «Τι θες να πεις;», έκανε μαλακά κι ας ζάρωναν εκείνες οι μικρούτσικες ρυτίδες γύρω απ' τα καστανά μάτια του. «Λέω πως οι φασίστες θέλανε να τη διαλύσουν, το θέλανε πάρα πολύ, κι αν η προβοκάτσια τους αποτύχαινε, σίγουρα θα δοκιμάζανε άλλη. Το πρόσχημα όμως το προσφέραμε εμείς. Γιατί;» Ο Φάνης τώρα με κοιτούσε θυμωμένα; ήταν ωραίος όταν έφευγε από το πρόσωπό του εκείνο το κοιμισμένο ύφος που συνήθιζε να παίρνει. «Θες να πεις πως κάποιος τους έδωσε την αφορμή επίτηδες;» «Όχι επίτηδες, όχι συνειδητά. Αλλά έλειψε η σύνεση, η νηφάλια αίσθηση της επαναστατικής ευθύνης, που την κρίσιμη, την ύστατη στιγμή διαλέγει ψύχραιμα και με βάθος προοπτικής την επίθεση, την άμυνα ή την ταχτική υποχώρηση. Κι έχουμε, όπως σου είπα, δυο γεγονότα ή, αν θες, υπόνοιες πως σε δυο περιπτώσεις η Καθοδήγηση φέρθηκε τυχοδιωκτικά: αντί να ηρεμήσει τα πνεύματα, τα ερέθισε παραπάνω.» Τότε είναι που μίλησε ο Φάνης για προσωπικές μου εμπάθειες και αστήριχτες κατηγορίες. «Θα ρωτήσουμε το Γαρέλα, του αποκρίθηκα. Είναι ο μόνος ίσως που μπορεί να μας φωτίσει το μυστήριο.»

— Επ, Σιμωνίδη! μου φώναξε η Χήρα. Γιατί το βούλωσες; Είπα να καθήσω, μπας κι έχεις να μας πεις τίποτα.

Νοερά, εγώ βρισκόμουν ακόμα στην Παλαιστίνη, κάτω από τον καταθλιπτικό ήλιο του Ιουλιού· έβλεπα τις σφιγμένες μασέλες, τα δακρυσμένα μάτια των φαντάρων, όταν ένας ένας φιλούσε το τουφέκι του και το παράδινε στον Άγγλο επιλοχία. Ο Φωτερός θα βαρέθηκε να περιμένει απάντηση, τι τον ήθελα δηλαδή το Γαρέλα. Μπορεί και να ξαναβυθίστηκε στο διάβασμα, τάχα πως δε μου έδινε σημασία. Όταν είπε πως δεν είχαμε σπουδαία πράγματα να κουβεντιάσουμε, ήθελε να καταλάβουμε άλλο: πως εγώ δεν ήμουν σπουδαίος στα μάτια του, όχι τα πράγματα. Τίποτα το προσωπικό, ίσως και να με συμπαθούσε κατά βάθος που μ' άνοιξε την καρδιά του κάποτε· αλλά αυτή ήταν η στάση του γενικά απέναντι στους διανοούμενους.

Από το Μάρτη που είχαμε να σμίξουμε με το Φωτερό, μέσα σ' εφτά περίπου μήνες, κι αν μεσολάβησαν σοβαρά γεγονότα! «Σας ετοιμάζουν ένα λουτρό αίματος», μου είχε πει ο μακαρίτης ο Ρίτσαρντς. Τότε, αυτό ήταν μια υπόθεση, σύλληψη ενός εγκέφαλου ακονισμένου. Τώρα όμως είχαμε γεγονότα. Ο χωρισμός των πολεμιστών σε πατριώτες πρώτης, δεύτερης και τρίτης ποιότητας· οι εκκαθαρίσεις· οι πορείες ως τον Ευφράτη· οι αγγλικές φυλακές· η διάλυση της Δεύτερης. Θέλαν να ξηλώσουν ό,τι απόμενε όρθιο. Θέλανε χωροφύλακες, πραιτωριανούς, δε θέλαν μαχητές. Μπορεί να μην το έδειχνα, μα ήμουν γεμάτος από μαύρα προαισθήματα. Ένα κόκκινο σύννεφο μου κουκούλωνε το μυαλό, κάτι σα μεταφυσική αγωνία, όχι φόβος· μάλλον ένας μαντικός πανικός για συμφορές που έρχονται, αναπότρεπτες.

— Το Μάρτη, λέει η Χήρα για να με κάνει να μιλήσω, σίζαμε τα συκώτια μας που μας χώσαν οι Εγγλέζοι το Μερτάκη στην κυβέρνηση. Κάτι τρέχει στα γύφτικα. Τώρα

ο Βενιζέλος μας βομβαρδίζει με δακρυγόνα μέσα στον *Ιέρακα*, για να βγούμε απ' τα πολεμικά που φέραμε με τόσο κίνδυνο από την Κρήτη.

— Κι ο άλλος γυρεύει από τους στρατοδίκες της Δεύτερης τουλάχιστο ένα κεφάλι, διαφορετικά, τους λέει, οι Εγγλέζοι δε θ' αφήσουν κανένα μας να γυρίσει στην Ελλάδα, συμπλήρωσε ο Φωτερός.

— Κι εδώ, η παροιμία, τι λέει γι' αυτά; ρώτησα.

— Ε, για τον *Ιέρακα* έγινε μια κινητοποίηση, κάτι γυναικούλες, κάτι κοπελίτσες, κάτι γεροντάκια. Μα θες να ξέρεις το πνεύμα των βαμμένων από την ηγεσία τους; ρώτησε η Χήρα και σηκώθηκε: Ίδρυσανε πολιτική οργάνωση για την επικράτηση των αρχών του... Τριχούπη, του Θεοτόκη, του Τσαλδάρη και του Μεταξά! Διάβασα την προκήρυξη. Την κυκλοφορούν με τις ευλογίες του Πατριάρχη τους εδώ πέρα.

— Άσ' τους, μωρέ Θανάση, να βουρλίζονται. Το τέλος τους είναι κοντά, τον έκοψε ο Φωτερός ζαρώνοντας με περιφρόνηση το στόμα: Ένα κοφίνι ζωντανά καβούρια είναι όλοι τους. Ο Βούλγαρης παίρνει εντολές από το Πυριτιδοποιείο, ο Μερτάκης διαβιβάζει τις διαταγές των Εγγλέζων, ο Τσουδερός λέει όλο «γίες», και κρυφά σου εμπιστεύεται πως οι Σύμμαχοι βάλανε χαφιέδες και τον παρακολουθούν, ο Καραπαναγιώτης κι ο Βενιζέλος πάνε να φάνε τον Τσουδερό, κι ο Παναγιωτάκης ο Κανελλόπουλος δημοκοπεί περί... Ανατολική Ρωμυλία.

— Η Αγγλία, είπα. Τραβάει όλες τις κλωστές.

— Μου πέσαν τα μαλλιά να σας το φωνάζω τόσα χρόνια, είπε ο Φωτερός. Άσ' την όμως κι ας τις τραβάει. Στο τέλος όλοι θα φάνε το κεφάλι τους. Εδώ μιλάνε τα πράγματα. Το ζυμάρι ανεβαίνει.

Αυτό ήταν σίγουρο. Από τη Συρία ως την Κυρηναϊκή, από κει που στρατοπέδευε τώρα η Πρώτη Ταξιαρχία ως εκεί που το Όγδοο Τάγμα, σχηματισμένο από τους «ανεπιθύμητους» αντιφασίστες της Δεύτερης, φύλαγε άοπλο ένα στρατόπεδο Γερμανών αιχμαλώτων, αλλά και στα καράβια μας, πολεμικά κι εμπορικά, στην Αεροπορία, στις υπηρεσίες, στα υπουργεία και τα φρουραρχεία, μέσα στη μάζα της παροικίας, τους δημοσιογράφους, τους επιστήμονες και τους καλλιτέχνες της, παντού όπου ελληνική συνείδηση, το ζυμάρι ανέβαινε. Ένας πόθος, ένα πάθος, να δώσουν όλοι τα χέρια, να ξαναβαφτιστούν στον Ιορδάνη της ρωμισσύνης, να βγούνε καθαροί, όπως το ζητούσε το αίμα των σκοτωμένων, όπως το φώναζαν τα στόματα των πεινασμένων στη σκλαβωμένη πατρίδα. Ένα πάθος που γονάτιζε στρατηγούς, πλωτάρχες, σμηναγούς.

Πλάι μου ο Φωτερός, στυγνός κι αφοσιωμένος, ανάσαινε γεμάτος πίστη και σιγουριά. Άπλωσε το χέρι και μου έδωσε να διαβάσω το σημείωμα που κρατούσε. Μόλις το είχε φέρει η Χήρα. Ένας αντιπλοίαρχος, πλάκα τα χρυσά γαλόνια, προσχωρούσε. Πέντε αράδες, πολύ απλά και καθαρά. Το ζυμάρι ανέβαινε.

— Σύμφωνα, δεν έχω αντίρρηση, είπα. Μα οι Άγγλοι πράχτορες στην Ελλάδα σπέρνουν το διχασμό· οι αντιπρόσωποι της Αντίστασης ήρθαν στο Κάιρο και φύγαν άπραχτοι· συνθηκολόγησε ο Μπαντόλιο, ελευθερώθηκε η Κω, η Λέρος, η Νικαριά και η Σάμος, μα οι Σύμμαχοι δε μας αφήνουν να στείλουμε στρατεύματα. Δε μας θέλουν απελευθερωτές. Ή χωροφύλακες ή στα σύρματα.

— Ξέρεις πώς μου φαίνεται, Σιμωνίδη; έκανε η Χήρα. Τελείωσε το ταξίδι του μέλιτος με τους Συμμάχους. Όταν

πολεμούσαμε στην Αλβανία, ήταν τ' αρραβωνιάσματα' οι γάμοι γίνηκαν πάνω στις δύσκολες ώρες του Στάλινγκραντ. Από κει και πέρα χωρίζουν τα νερά, πάμε για διαζύγιο...

— Ακόμα κι αν ήταν αλήθεια όπως τα λες, ποιος τολμάει να το φωνάζει; τον έκοφα. Ο Χίτλερ κρατάει πάντα στα νύχια του την Ευρώπη.

— Τι Χίτλερ, τι Τσώρτσιλ, έκανε ο Φωτερός μ' ένα μορφασμό αηδίας.

— Νίκο, του λέω με φωνή που νουθετούσε παρακαλεστικά. Δεν είναι για να λέγονται αυτά. Χρειάζεται περίσκεψη.

— Από περίσκεψη, άλλο τίποτα. Καινούργια μας φέρεις;

— Έλα να δεις την κάμαρά σου, είπε η Χήρα, που φοβήθηκε κανένα τσάκωμα.

Ήταν ένα καμαράκι στο βάθος, με παραθύρι για έξοδο κινδύνου, που άνοιγε πάνω σε κάτι χαλάσματα. Μου έδωσε και κλειδί. Ύστερα βγήκαμε στην Κορνίς, για ν' ανασάνω λίγη θάλασσα.

ταχτοποιηθηκα στο κοινοβιο, ξαναδιάβασα τα τε-λευταία φύλλα του παράνομου *Ναυτίλου*, και κατάστρωσα σχέδιο για τη βελτίωσή του. Η σύνδεση με το Φάνη λειτουργούσε κανονικά. Τις νύχτες άρχισα να βγαίνω έξω για συνεργασίες. Ως τότε όλα περνούσαν απ' τα χέρια του Φωτερού. Με μισή καρδιά παράδωσε όσα πέφταν στην αρμοδιότητά μου: τον εκδοτικό μηχανισμό με βοηθό τη Χήρα, συνδέσεις με τους δικούς μας του υπουργείου Ναυτικών, του αρχηγού Στόλου, του Λιμεναρχείου Αλεξανδρείας, της Ναυτεργατικής Ένωσης, με Γραικούς αντιφασίστες της Αλεξάντρειας και άλλους, τα

γνωστά τέλος πάντων. Αλλά παρατήρησα πως για κάθε καλύτερηψη στη δουλειά, εκείνος καμάρωνε πιο πολύ από μένα. Μέσα σε δυο βδομάδες οι σχέσεις μας στρώσανε. Έτσι, μόνος του θυμήθηκε να μου πει ένα βράδυ πως είχε άνθρωπο για την Μπεγκάζη. Αμέσως κάθησα κι έγραφα του Γαρέλα. Τύλιξα το σημείωμα σε χοντρό χαρτί, το κόλλησα καλά, έγραφα πάνω τ' όνομα και «αυστηρά προσωπικό», έβαλα τη μονογραφή μου στα κολλήματα και το παράδωσα.

Στο Κάιρο, την ώρα που αποχωριζόμαστε, ο Φάνης μου είχε κάνει την ανακεφαλαίωση στα γρήγορα: η κατάσταση, η γραμμή μας, τα ενδεχόμενα, η αποστολή μου στην Αλεξάνδρεια, ποιους θα συναντούσα, πού θα έμενα, μέσα σε ποια περιθώρια μπορούσα ν' αναπτύξω πρωτοβουλία. Ξαφνικά, σαν κάτι να θυμήθηκε: «Και τώρα κοίταξε να δεις, είπε αγγίζοντας το χέρι μου. Το συνωμοτικό, η περιφρούρηση και τα λοιπά. Όλα καλά και σωστά. Μα θα σε γνωρίσει πολύς κόσμος, κι ανακατεμένος' δεν ξέρεις ποιος βαστάει και ποιος σκαρτεύει όταν έρθουν οι δύσκολες μέρες. Γι' αυτό πρέπει αμέσως να βρεις εφεδρικό καταφύγιο. Σε συμπατριώτες, σε μακρινούς συγγενείς, σε παλιούς συμμαθητές σου, ένα σπίτι, μια κάμαρη μέσα σε οικογένεια, που να μην έχουν πάρε δώσε με την Οργάνωση, σε απλούς αλλά τίμιους ανθρώπους. Να σε πονούν, αλλά και να μη ρωτάνε πού πας, τι κάνεις. Κάτι σαν την οικογένεια του Χατζηβασίλη που γνώριζες στα Γεροσόλυμα. Κι όταν τη βρεις, να κάνεις σα να την ξέχασες. Να μην το ξέρουν μήτε κοντινοί μήτε μακρινοί συνεργάτες σου».

Μια Κυριακή απόγεμα, με το σούρουπο, ξεκίνησα να βάλω σ' εφαρμογή την εντολή του Φάνη. Βγαίνοντας απ' το κοινόβιο, αντίκρισα μια κόκκινη θάλασσα κι ένα κατακόκκινο ουρανό, θαρρείς κι όλα καίγονταν ακόμα' ο ήλιος είχε

βασιλέφει μ' εξωτική μεγαλοπρέπεια. Έστριψα δεξιά για να πάρω το τραμ του Ράμλι, και για μια στιγμή είχα την αίσθηση πως γύριζα τις πλάτες στο ματωμένο σήμερα κι έτρεχα στην αγκαλιά ενός γαλάζιου κόσμου. Στον εξώστη του τραμ που στριμώχτηκα, μιλούσαν ελληνικά κι αραβικά και γαλλικά. Μεγάλοι και μικροί βιάζονταν να μαζευτούν στα σπίτια τους ύστερα από την απογευματινή παράσταση των κινηματογράφων, πριν να τους βρει στους δρόμους η συσκότιση. Από στάση σε στάση το τραμ άδειαζε. Είδα λαϊκούς καφενέδες, τα γκαρσόνια τους να κουβαλούν μέσα τις καρέκλες και τα τραπεζάκια και να ετοιμάζουν τις σκούρες κουρτίνες για τις πόρτες και τα παράθυρα. Μ' έπιασε ένας φόβος μη με προφτάσει η νύχτα, και πώς θα τα κατάφερνα σ' άγνωστα μέρη. Αλλά στη στάση Τζανακλής που κατέβηκα, έφεγγε ακόμα, διάβαζα τις επιγραφές των μαγαζιών. Μια τους έλεγε στ' αγγλικά πως εδώ πλένονται και σιδερώνονται ασπρόρουχα. Το φαρμακείο κάποιου δόκτορος Μανσούρ. Ένα μπακάλικο, *Η Ωραία Αήμονος, Πρασιναδέλης Θωμάς και Σία*. Πήρα τη λεωφόρο Αμπουκίρ κι ανέβαινα ήταν μια ήσυχη ώρα σε ήσυχη γειτονιά. Μπρος σε κάποια έπαυλη φύλαγε ένας τσαούσης μέσα στην κάτασπρη καλοκαιρινή του στολή. Πιο κάτω δυο γκουβερνάντες φλυαρούσαν στο πόδι, πριν ν' αποχωριστούν, σέρνοντας μπρος πίσω με το χέρι τα καροτσάκια τους. Κι από τις δυο πλευρές του δρόμου, μεγάλα τροπικά δέντρα, με γυαλιστερούς κορμούς και φύλλωμα πυκνό σαν ομπρέλες. Θα ήταν τα φλογόδεντρα. «Α, να τα δεις ανθισμένα, σύντροφε, είναι σα να φοράει ο κόσμος τα γιορτινά του», παραμιλούσε μέσα στον πυρετό του ένας Αλεξαντρινός, στη Ράκκα, όταν τελειώσαμε πανηγυρικά την πορεία του Ευφράτη και πέσαμε στην άλλη κό-